

Н. Б. Губерґріц¹, Н. В. Беляєва¹, К. М. Бородій²

¹ Багатопрофільна клініка «Інто-Сана», Одеса

² Донецький національний медичний університет, Лиман

Остання «битва» великого полководця

Олександра Македонського вважають одним з найвидатніших полководців в історії, який протягом життя зміг створити світову державу завдяки успішним завойовницьким походам. Обставини його смерті залишаються предметом наукових дискусій в історичному і медичному середовищі. У статті наведено можливі причини смерті державного діяча. Достовірно відомо, що в останній рік життя Олександр Македонський перебував під впливом фатального пророцтва про власну смерть, часто гнівався, зловживав алкоголем, систематично переїдав під час банкетів. Такі історики як Арістобул, Харес, Плутарх намагалися виправдати шкідливі звички царя його любов'ю до застільних бесід і «тілесним жаром». Олександр Македонський помер у червні 323 р. до н. е., проте експерти досі не можуть дати однозначної відповіді на запитання щодо причини його смерті. Запропоновано численні гіпотези: хвороба печінки, малярія, пневмонія, отруєння (можливо, чемерицею білою), укуси змії, черевний тиф, синдром Гієна — Барре тощо. Дослідження 1990-х років з аналізом симптоматики дали змогу заперечити версії про малярію, пневмонію, черевний тиф і лихоманку Західного Нілу. На думку грецьких вчених, найбільш правдоподібною версією хвороби Олександра Македонського є панкреонекроз, спричинений пристрастю царя до «важкої» їжі і алкоголю. За свідченнями сучасників правителя, початок симптомів характеризувався сильним болем у животі після надмірної їжі та вина, лихоманкою і щоденним прогресуючим погіршенням протягом 14 днів. Лікарі застосовували штучне викликання блювоти і холодні ванни, проте Олександр Македонський, незважаючи на погане самопочуття, продовжував переїдати та пити вино. Це призвело до різкого підвищення температури тіла, посиленого потовиділення та ознобу, а також труднощів із диханням. Олександр перед смертю страждав від сильного болю у животі. Він помер у Вавилоні у віці 33 років від сепсису. Його тіло забальзамували і помістили у саркофаг.

Ключові слова: Олександр Македонський, гіпотези хвороби і смерті, панкреонекроз, алкоголізм, сепсис.

Олександр Македонський був царем Македонії з династії Аргеадів (рис. 1). Завдяки своєму полководницькому таланту він зміг створити світову державу, підпорядкувавши, зокрема, Сирію, Палестину, Єгипет і Середню Азію. Однак майже відразу після смерті Олександра Македонського його держава розпалася: різні частини відійшли діадохам — наступникам царя.

Індійський мудрець Калана передрік Олександру смерть у Вавилоні за рік до цієї скорботної події, тому, перебуваючи у Вавилоні, цар став підозрілим щодо друзів, занепає духом, а пияцтво Олександра, яке і раніше відзначали сучасники, ще більше погіршилося. Від п'ятики до п'ятики, яку влаштовували з нагоди будь-якого успіху, він повільно, але вірно ставав закоренілим вже не випивакою, а безпросипним п'яницею. Пояснити це, виправдати і навіть вибачити намагалося ціла історикографічна плеяда, представлена

Арістобулом, Харесом і Плутархом [1]. Зокрема Плутарх писав: «Наскільки можна судити, це тілесний жар робив Олександра як любителем випити, так і гнівливим». В іншому місці він додає: «Олександр був менш схильний до вина, ніж могло здатися. А враження таке створювалося в зв'язку з його тривалими застіллями, які він, однак, присвячував не так п'ятиці, як розмова, коли услід кожній чаші посилалася занадто довга промова, — та й то лише коли у нього було багато дозвілля. Адже на відміну від інших полководців його не утримували від справ ні вино, ні сон, ні розваги, ні шлюб, ні видовища».

Якщо вірити даним вавилонського астрономічного щоденника, Олександр Македонський помер між вечором 10 червня і вечором 11 червня 323 р. до н. е. Останні дні Олександра описували сучасники царя та історики пізнішого періоду (Флавій Арріан, Клавдій Птолемей, Квінт Курцій Руф і Плутарх серед інших). Однак експерти досі не можуть однозначно сказати, що

Рис. 1. Олександр Македонський на фрагменті давньоримської мозаїки із Помпей

Рис. 2. Г. Семірадський. Довіра Олександра Македонського до лікаря Філіппа. 1870 г.

Рис. 3. Припустиме зображення Олександра Македонського на його гробниці

стало причиною його смерті. У різний час висувалися численні припущення: хвороба печінки, малярія, пневмонія, отруєння (можливо, рослиною під назвою «чемериця біла»), укуси змії, черевний тиф, лихоманка Західного Нілу, синдром Гієна – Барре тощо [1].

Глибші дослідження розпочали в 1995 р. За минулі роки вчені намагалися максимально детально проаналізувати симптоми хвороби полководця і порівняти їх з різними захворюваннями. Внаслідок цієї копіткої роботи найправдоподібнішою версією хвороби Олександра Македонського став панкреонекроз, з огляду на те, що цар любив «важку» їжу та випити, і це могло дати поштовх до розвитку захворювання. Про це повідомляє видання Greek Reporters з посиланням на вчених з Університету Аристотеля в Греції (зокрема на почесного професора медицини, доктора Томаса Герасімідіса). Професор і його команда вивчили всі джерела, які описують останні дні Олександра Великого, зокрема проаналізували праці стародавніх істориків, таких як Арріан, Птолемей, Плутарх і Квінт Курцій.

«Початок симптомів характеризувався сильним болем у животі після надмірної кількості їжі та вина, що супроводжувалося лихоманкою і щоденним прогресуючим погіршенням протягом 14 днів», – відзначали сучасники. Лікарі викликали блювоту – так тоді було прийнято. Далі були холодні ванни, ймовірно, щоб збити температуру (рис. 2). На другий день він «був виснажений і тремтів», усе ще страждаючи від проблем у черевній порожнині, але все одно відправився до палацу Мідіоса «і знову їв важку їжу і пив багато вина». Надалі у нього різко підвищилася температура тіла, почалося посилене потовиділення і озноб, а також з'явилося утруднене дихання. Раптово, ніби уражений сильним ударом, Олександр голосно скрикнув і почав стогнати. Царські слуги відразу ж його покляли і пильно за ним спостерігали, але оскільки біль не проходив, викликали лікарів. Однак ніхто з них не зміг допомогти, і коли цар, який продовжував страждати від сильного болю в животі, втратив надію на те, що виживе, він зняв з пальця перстень і віддав його Пердікку, а потім додав (і це були останні його слова), що «найвизначніші його друзі влаштують йому грандіозні поховальні ігри» [1].

У своєму дослідженні Герасімідіс наводить не лише аргументи на користь своєї теорії, а і контраргументи тим, хто дотримується інших версій. Наприклад, він пише про те, чому заперечив версію про малярію. Її основним симптомом є лихоманка, але лихоманка, описана

в Олександра, не належить до того типу, який характерний для малярії, зокрема, історики минулого нічого не повідомляли про інтервали між нападами, які могли б вказати на це захворювання. Крім того, малярія зазвичай не призводить до смерті так, як помер Олександр, і закінчується летальним наслідком не так швидко, як це сталося в цьому випадку.

Гіпотезу про пневмонію також було відкинуто грецькими вченими, оскільки вона вкрай рідко спричиняє біль у животі. А як же тиф? Цю хворобу також раніше занесли в перелік підозрюваних. Її доктор Герасімідіс заперечив з двох основних причин. По-перше, в той період не було епідемії. Було б дуже дивно, якби черевний тиф підхопив лише Олександр і ніхто з його оточення. По-друге, в письмових джерелах немає жодних вказівок на діарею у Олександра, характерну для тифу. Заперечено також гіпотезу щодо лихоманки Західного Нілу, бо вона спричиняє енцефаліт, а не біль у животі.

Новозеландська дослідниця Кетрін Холл висловила припущення, що Олександр Великий страждав від синдрому Гієна – Барре – рідкісного розладу, при якому імунна система організму «атакує» нерви, послаблюючи кінцівки, що зрештою призводить до повного паралічу. Синдрому Гієна – Барре часто передують інфекційне захворювання, таке як респіраторна інфекція або ентерит. Однак Герасімідіс вказує на те, що

Конфлікту інтересів немає.

Участь авторів: концепція і дизайн дослідження, редагування – Н. Г.; збір та обробка матеріалу – К. Б.; написання тексту – Н. Б.

Список літератури

1. Фор П. Александр Македонский. — М.: Молодая гвардия, 2001. Сер. Жизнь замечательных людей. — 445 с.

Н. Б. Губергриц¹, Н. В. Беляева¹, К. Н. Бородий²

¹ Многопрофильная клиника «Инто-Сана», Одесса

² Донецкий национальный медицинский университет, Лиман

Последнее «сражение» великого полководца

Александр Македонский считается одним из величайших полководцев в истории, который при жизни смог создать мировую державу благодаря успешным завоевательным походам. Обстоятельства его смерти остаются предметом научных дискуссий в исторической и медицинской среде. В статье приведены возможные причины смерти государственного деятеля. Достоверно известно, что в последний год жизни Александр Македонский находился под влиянием фатального пророчества о собственной кончине, был гневлив, злоупотреблял алкоголем, систематически передал во время пышных пиров. Такие историки как Аристокл, Харес, Плутарх пытались оправдать вредные привычки царя его любовью к застольным беседам и «телесным жаром». Александр Македонский умер в июне 323 г. до н. э., однако эксперты до сих пор затрудняются дать однозначный ответ на вопрос о причине его смерти. Предложе-

основными симптомами грецкого завоевателя были высокая температура и боль в животі, але не було ніякого паралічу.

Дослідник також відмовився прийняти гіпотезу про те, що Олександр помер через депресію, спричинену смертю Гефестіона — його найліпшого друга і генерала його армії. Згідно з однією з теорій, депресія послабила його імунну систему, зробивши вразливим для інфекцій. Однак грецький вчений повідомляє, що Олександр жодним чином не страждав від виснажливої депресії. Навпаки, він вказує, що в перші дні хвороби Олександр усе ще активно радився зі своїми воєначальниками і планував наступну військову кампанію [1].

Таким чином, вчені стверджують, що Олександр Великий помер від сепсису внаслідок інфікованого панкреонекрозу у віці 33 років.

Згідно із записами античних авторів, сучасників Македонського, тіло, яке було дбайливо забальзамоване єгипетськими фахівцями у Вавилоні в 323 р. до н. е., містилося в золотому саркофазі, вкритому розшитим кавалерійським плащем. Саркофаг відкривався погляду того, хто входив у напівтемряві гіпогею, він стояв узголів'ям у бік заходу, в напрямку оазису бога Амона — батька Олександра (рис. 3) [1]. На жаль, достеменно невідомо, де покояться останки великого полководця в наші дні, але, можливо, завісу і цієї таємниці все-таки буде коли-небудь відкрито.

ны многочисленные гипотезы: болезнь печени, малярия, пневмония, отравление (возможно, чемерицей белой), укусы змеи, брюшной тиф, синдром Гийена — Барре и др. Исследования 1990-х годов с анализом симптоматики позволили исключить версии о малярии, пневмонии, брюшном тифе и лихорадке Западного Нила. Согласно мнению греческих ученых, наиболее правдоподобной версией болезни Александра Македонского является панкреонекроз, вызванный пристрастием царя к «тяжелой» пище и алкоголю. По свидетельствам современников правителя, начало симптомов характеризовалось сильной болью в животе после обильной еды и вина, сопровождаемой лихорадкой и ежедневным прогрессирующим ухудшением в течение 14 дней. Врачи применяли искусственное вызывание рвоты и холодные ванны, но Александр Македонский, несмотря на плохое самочувствие, продолжал предаваться и пить вино. Это привело к резкому повышению температуры тела, усиленному потоотделению и ознобу, а также к затрудненному дыханию. Александра перед смертью мучили выраженные боли в животе. Он умер в Вавилоне в возрасте 33 лет от сепсиса. Его тело забальзамировали и поместили в саркофаг.

Ключевые слова: Александр Македонский, гипотезы болезни и смерти, панкреонекроз, алкоголизм, сепсис.

N. B. Gubergrits¹, N. V. Byelyayeva¹, K. N. Borodiy²

¹ Multi-field clinic Into-Sana, Odessa

² Donetsk National Medical University

The final «battle» of the great commander

Alexander the Great is considered to be one of the greatest commanders in history, who was able to create a world empire due to successful conquests during his lifetime. The circumstances of his death remain the subject of scientific discussion in the historical and medical community. This article briefly lists the possible causes of the statesman's death. It is reliably known that in the last year of his life, Alexander the Great was under the influence of a fatal prophecy about his own demise, was angry, systematically abusing alcohol and overeating during lush feasts. Such historians as Aristobulus, Hares, Plutarch tried to justify the king's bad habits with his love for feast talks and «body heat». Alexander the Great died in June 323 BC, but experts still find it difficult to give an unambiguous answer to the question about the cause of his death. At different times, numerous hypotheses were put forward, such as: liver disease, malaria, *pneumonia*, poisoning (possibly a plant called white hellebore), snake bite, typhoid fever, Guillain-Barre syndrome, etc. Studies of the 1990s with an analysis of symptoms made it possible to exclude versions of malaria, *pneumonia*, typhoid fever, and West Nile fever. According to Greek scholars, the most plausible version of Alexander the Great's disease is pancreatic necrosis, caused by the king's addiction to «heavy» food and alcohol. According to the ruler's contemporaries, the onset of symptoms was characterized by severe abdominal pain after «heavy» food and wine, accompanied by fever and daily progressive worsening during 14 days. Doctors used artificial induction of vomiting and cold baths, but Alexander the Great, despite his poor health condition, continued overeating and drinking wine. This caused a sharp temperature rise, increased sweating and febrile chill, as well as difficulty of breathing. Before death, Alexander was tormented by severe abdominal pain. He died in Babylon at the age of 33 from sepsis. His body was embalmed and placed in a sarcophagus.

Key words: Alexander the Great, hypotheses of disease and death, pancreatic necrosis, alcoholism, sepsis.

Контактна інформація

Губерґріц Наталя Борисівна, д. мед. н., проф., пров. гастроентеролог клініки

E-mail: profnbg@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 10 листопада 2020 р.

ДЛЯ ЦИТУВАННЯ

Губерґріц Н. Б., Беляева Н. В., Бородій К. М. Остання «битва» великого полководця // Сучасна гастроентерологія. — 2020. — № 6. — С. 60–63. <http://doi.org/10.30978/MG-2020-6-60>.

Gubergrits NB, Byelyayeva NV, Borodiy KN. The final «battle» of the great commander [in Ukrainian]. Modern Gastroenterology. 2020;6:60-63. <http://doi.org/10.30978/MG-2020-6-60>.